

SOLUTIONES
EX VOCE
THEODORI GAZAE.

Die hier mitgeteilten Solutiones geben einen Einblick in Gazes' Lehrbetrieb zu Ferrara. Offensichtlich hatten ihm seine Hörer einzelne Schwierigkeiten vorgelegt, die ihnen bei seinen Vorträgen über die aristotelische Philosophie aufgetaucht waren. Gaze nahm diese in einer öffentlichen Besprechung durch, und irgendeiner der Hörer hat sie aus dem mündlichen Vortrag (ἀπὸ φωνῆς) des Lehrers sich aufgezeichnet. Infolgedessen tragen diese Erörterungen auch nicht das Gepräge einer Abhandlung. Stilistischer Zusammenhang geht ihnen ab.

Im einzelnen handelt es sich um folgende Fragen:

1. Ist das Nichtsein besser als das Sein, das Nichtwerden besser als das Werden? (ἢ δτι ἀπλῶς τοῦ μὴ γενέσθαι τὸ γενέσθαι, καὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸ εἶναι βέλτιον.) Ausgangspunkt war das Schriftwort Mt. 26, 24.

2. Worauf beruht die Vernichtung der Materie? Trägt sie den Grund dafür in sich selbst, oder ist sie von außen her bedingt? (δτι ἡ ὑλὴ φθείρεται καθ' αὐτὸ καὶ οὐ καθ' αὐτό.)

3. Über das Verhältnis zwischen dem Ursprünglichen (ἀρχή) und dem Ursächlichen (αἴτιον). (εἶναι τι ἀρχήν, μὴ τὸ αὐτὸ δὴ καὶ αἴτιον δν.) Ausgangspunkt war die nicht klare Ausdrucksweise des Simplikios.

4. Muß die Bewegung von außenher verursacht sein? (φαίνεται δὲ καὶ ἀπατώμενος, ως ἂν μή τι ἦ ἔξω, οὐκ ἂν εἴη κινητικὸν οὔδενός.)

5. Über die Entstehung des Gegensätzlichen. (δτι ἐκ τοῦ ἐναντίου καθ' αὐτὸ τὸ ἐναντίον οὐ γίνεται.)

6. Ist Meer und Wasser dasselbe? (δτι οἱ λέγοντες τὴν θάλασσαν μδωρ ἀμαρτάνουσι.)

7. Das Gerechte in geometrischer und arithmetischer Betrachtung. (δτι διχῶς θεωρεῖται τὸ δίκαιον κατὰ γεωμετρικὴν ἀναλογίαν καὶ κατ' ἀριθμητικὴν.)

Vorliegende Erstausgabe beruht auf dem Mailänder Cod. Ambr. H 43, fol. 139^v—141^v (vgl. oben S. 236). Der Text schließt sich hier in weniger sorgfältiger Schrift mit recht vielen Abkürzungen unmittelbar dem Περὶ ἔκουσίου καὶ ἀκουσίου an, stellt aber keinesfalls die erste Niederschrift dar.

ἀπὸ φωνῆς Θεοδώρου τοῦ Γαζῆ.

- 1, 1 Διὰ τί εἰρηται τῷ σωτῆρι περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτὸν προδιδόναι· ἔκαλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη; ἢ διὰ ἀπλῶς τοῦ μὴ γενέσθαι τὸ γενέσθαι, καὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸ εἶναι βέλτιον. κατὰ τί δὲ οὐκ εἴη; 5
- 2 "Ωσπερ οὖν ἀνθρώπῳ ἀπλῶς μὲν φυγεῖν βέλτιον, πυρέττοντι δ' οὕ, οὗτοι καὶ εἶναι ἀπλῶς μὲν βέλτιον, μὴ κατ' ἀρετὴν δέ, ἀλλὰ φαύλως ζῶντι οὐ βέλτιον. καὶ ὁ σωτὴρ οὖν οὐχ ἀπλῶς τὸ μὴ γενέσθαι ἀμεινον τ' ἀνθρώπῳ φησίν, ἀλλ' αὐτῷ τῷ πονηρῷ καὶ ἀδίκῳ.
- 3 Διὸ δὴ καὶ Ἀριστοτέλει εὖ εἰρηται· «εὔχεσθαι δεῖ οὐ τὰ ἀπλῶς ἀγαθὰ 10 καὶ ἡμῖν ὑπάρχειν, ἀλλὰ τὰ ἀπλῶς ἀγαθὰ καὶ ἡμῖν ἀγαθὰ ὑπάρχειν». ἢ τὸ Η 140 «εὶ οὐκ ἐγεννήθη» οὐ τὴν ἀπλῶς ἐνδείκνυται γένεσιν, ἀλλὰ τὴν ὡς γενετὴν καὶ εἰς φῶς πρόσθιον τοῦ βρέφους. Ὅστε συλληφθῆναι μὲν καὶ διαπλασθῆναι καὶ κατ' εἶδος τελειωθῆναι εὖ ἀν ἔχειν καὶ τῷ μέλλοντι φαύλως βιοῦν, οὐκέτι δὲ καὶ τεχθέντα ἐλθεῖν εἰς τὸν βίον, ἀλλὰ προσαποθανεῖν ἐν τῇ κυούσῃ μέλλοντι 15 εἶναι τοιούτῳ. ἢ οὐδὲν διαφέρει, ὅποτέρως ληφθῇ ἢ γένεσις. καθ' ἕκατερον γάρ τοι διοίσει τὸ φαύλω εἶναι ἀνθρώπῳ τοῦ ἀνθρώπῳ εἶναι. ἢν δὲ τὸ μὲν βέλτιον ἢ ἀνθρώπῳ· τὸ δὲ οὐ βέλτιον, ἢ φαύλω ἀνθρώπῳ.
- 2, 1 "Οτι ἡ ὄλη φθείρεται καθ' αὐτὸ καὶ οὐ καθ' αὐτό. ὡς μὲν γάρ τῷ ἐν φῇ στέρησις, ἥτις φθείρεται καθ' αὐτό, καὶ αὐτὸ τὸ ἐν φῇ καθ' αὐτὸ φθείρεται. 20 τῷ γάρ μετὰ στερήσεως οὗτοι λέγεται καὶ ἔστιν. ὡς δὲ δύναμις, τοῦτ' ἔστι τῷ ἔαυτῆς λόγῳ καὶ τῷ εἶναι οὐσιωδῶς, οὐ φθείρεται καθ' αὐτό, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. ἢ δῆλον, διὰ συμβέβηκε τῇ τοιαύτῃ δυνάμει τὸ μετὰ στερήσεως εἶναι. δ δὲ φθείρεται καθ' αὐτό, ὡς καὶ ἡ στέρησις παραγενομένου τοῦ εἶδους.
- 2 Οὐδὲν θαυμαστόν, ὃ θεμίστιε, εἰ φθείρει τὸ εἶναι ἡ στέρησις οὖσα μὴ 25 καθ' αὐτό, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. ἔπειτα οὐδὲ φθείρει αὐτῇ τὸ εἶναι, ἀλλὰ φθειρομένου τοῦ εἶναι αὐτῇ συμβαίνει, ὃσπερ ἀνάπται παραγενομένου τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἶδους αὐτῇ γε φθείρεται.
- 3 Οὐ λέγομεν μᾶλλον οὐσίαν τὸ εἶδος τῆς ὄλης, καθὸ ἐφίεται τοῦ εἶδους ἡ ὄλη. κατὰ γάρ τοῦτο καὶ τὸ εἶδος τῆς ὄλης ἐφίεται, ἀλλὰ καθὸ τὸ μὲν πάσχει, 30 τὸ δὲ ποιεῖ.
- 3, 1 Σιμπλικίου θαυμάσαι τίς ἀν ἀξιοῦντος εἶναι τι ἀρχήν, μὴ τὸ αὐτὸ δὴ καὶ αἴτιον ὅν, καὶ εἶναι φάσκοντος τοιοῦτο τὴν τῆς ὅδοῦ καὶ τοῦ δράματος ἀρχήν; εἰ γάρ τι ἀρχή τού ἐστιν, δῆλον διὰ οὐκ ἀν εἴη τὸ ἐκ τῆς ἀρχῆς αὐτὸ χωρὶς τῆς ἀρχῆς. εἰ δὲ τοῦτο, αἴτιον ἀν ἡ ἀρχὴ εἴη. ἡς γε χωρὶς ἐκεῖνο οὐκ 35 ἔσται. Ὅστε ἡ οὐχ ἴκανῶς πρὸς Ἀριστοτέλους διωρίσθαι τὰ αἴτια οἰεσθαι χρή, ἢ εἰ ίκανῶς καὶ πρὸς ἀκρίβειαν, εἰς τέσσαρα κεκαφαλαῖωται τό τε ἔξ.

19 Η suprascriptis Τοῦ αὐτοῦ

3 Mt. 26, 24. | 10 Arist. Eth. Nik. ε 2. 1129 b, 5 sq.

οῦ καὶ καθ' ὁ καὶ ἀφ' οὗ καὶ διό. ἀνάγκη πᾶν τὸ ὡς ἀρχὴ εἰρημένον καὶ εἰς H 140^v τινα τῶν τεσσάρων ἔκείνων τρόπων ἐμπίπτειν. ἔτι δὲ καὶ Ἀριστοτέλης σαφῶς οὕτω ἐν δ τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ τοσαυταχῶς εἶναι τὸ αἴτιον, δσάχως καὶ τὴν ἀρχὴν λέγει.

5 Καὶ δὴ οὖν εἰ μὴ φάσκειν Ἀριστοτέλει ὑπεναντία Σιμπλίκιος ἀξιοῦ, ἀνάγειν 2 δεῖ τὴν τῆς ὄδοι καὶ τοῦ δράματος ἀρχὴν εἰς τι τῶν διωρισθέντων τῶν αἰτίων. ἡ μὲν οὖν τῆς ὄδοι καὶ τοῦ δράματος ἀρχὴ καὶ ὁ τῆς οἰκίας θεμέλιον, καὶ δπερ ἀν τις λέγοι τοιοῦτο, αἴτιον ἀν εἴη, εἴ τοι ὡς τὸ δθεν ἡ κίνησις ὑποκειμένως, ἡ ὡς τὸ ἔξ οὗ ἐνυπάρχοντος ὡς μὲν γάρ ἡ τοιαύτη ἀρχὴ αἴτιον, ὡς 10 τὸ αἴτιον δθεν τοῦ πράγματος ἀρχόμενον ποιεῖ τὸ ποιοῦν, ὡς δὲ ὑποκείμενον τοῦ γιγνομένου. ὑπόκειται γάρ τοι καὶ οἰκία θεμέλιον οὐδὲν ἥσσον τοίχου καὶ στέγης, καὶ ὅδῷ καὶ δράματι τὰ πρῶτα οὐδὲν ἥσσον τῶν μέσων τε καὶ ἐσχάτων.

Σιμπλίκιος δὲ μόνα τὰ φανερωτέρως ἐμπίπτοντα ὄρῶν ἔοικεν, καὶ ἀμα 15 συναρπαζόμενος ὑπὸ τῶν εἰρημένων Ἀριστοτέλει περὶ αἰτίου. ἐπαριθμησάμενος γάρ τοι Ἀριστοτέλης ἐπτά τινας τρόπους ἀρχῆς τέσσαρας δὴ μετὰ ταῦτα ἐκτίθεται τοῦ αἰτίου. τοῦτο δὲ οὐχ ὡς ἐπὶ πλέον τῆς ἀρχῆς δ... ποιεῖ, οὐδὲ εὑθὺς περὶ αἰτίου διορίζεται οὕτως· ἀλλὰ τοσαυταχῶς καὶ τὸ αἴτιον ὑπειπών, δσάχως δηλονότι τὰ περὶ τὴν ἀρχὴν διωρίσατο. εἴτ' αὐτὰ δ' ὑπο-20 τίθησιν αἴτια, καὶ πάντα ἐμπίπτειν εἰς ταῦτα δειχνύει, ἵνα μήτις διὰ τὸ πλείους ἀκούειν ἀρχὰς ὑπολαμβάνῃ ἔλαττον ἡ κατὰ τὰ θεωρούμενα ἀν ἀμφὶ τὰς ἀρχὰς αἴτια διωρίσασθαι αὐτῷ περὶ τοὺς περὶ τὰ αἴτια τρόπους. πλείους μὲν οὖν ἀρχὰς ὕσπερ ἄρα καὶ πλείω αἴτια ἀριθμῷ. κεφαίλαιοιμένα δέ τι ἔλαττω οὐ γίγνεται. καὶ δῆλα δὴ τὰ λεχθέντα. ἐπει τοι καὶ ἡ στέρησις ὅλη μὲν 25 οὐκ ἔστιν, αἴτιον δὲ ὡς τὸ ἔξ οὗ. καὶ αὖ ἡ τύχη ποιεῖ μὲν οὐδὲν καθ' αὐτό, αἴτιον δὲ ὡς τὸ δθεν ἡ κίνησις. ὅλως τε μὴ μόνον τὰ ἀπλῶς τε καὶ φανερῶς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀμωσγέπως ἔχοντα. πρὸς τρόπου γάρ τοι καὶ συγγενὲς τὸ τοιοῦτο.

Φαίνεται δὲ καὶ ἀπατώμενος, ὡς ἀν μή τι ἦ ἔξω, οὐκ ἀν εἴη κινητικὸν 4, 1 30 οὐδενός. κωλύει δὲ οὐδὲν ἐπ' ἐνίων καὶ μέρος τοῦ πράγματος ἀρχὴν εἶναι H 141 κινήσεως.

Συμφανὲς δὲ καὶ τοῦτο Ἀριστοτέλης πεποίηκεν ἐν α τῶν περὶ ζώων 2 γενέσεως οὕτω· »ἔτι δὲ περὶ ταῦτα, ὡς Ἐπίχαρμος ποιεῖ τὴν ἐποικοδόμησιν, ἐκ τῆς διαβολῆς ἡ λοιδωρία, ἐκ δὲ ταύτης ἡ μάχη, πάντα δὲ ταῦτα ἐκ τίνος 35 ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεώς ἔστιν, οἷον καὶ ἐν τοῖς νῦν εἰρημένοις — μέρος γάρ τι ἡ διαβολὴ τῆς πάσης ταραχῆς ἔστιν —, ἐνίων δ' ἔξω, οἷον αἱ τέχναι τῶν δημιουργουμένων, καὶ ὁ λύχνος τῆς καιομένης οἰκίας.« δτοπον δέ τοι ἔσται οὐδέν, οὐδὲ τὸ φάναι τὴν τῆς ἀρχῆς ἐπίνοιαν προτέραν τῆς τοῦ αἰτίου. ἀρχῆς γάρ οὗτ' ἐπινοίᾳ οὔτε ὑποκειμένῳ οὐδέν ἔστι πρότερον. τὸ γάρ τῆς ἀρχῆς 40 δνομα εὑθὺς παρυφιστάμενον καὶ συνθεωρούμενον ἔσχει τὸ ἀρκτόν τε καὶ

8 λέγοι] λέγη H | 8 εἴη] H suprascriptis οἴη | 19 εἴτ' αὐτὰ] εἴθ' αὐτὰ H

33 Arist. Περὶ ζώων γενέσεως α 18. 724 a, 28—35.

μετὰ τὴν ἀρχήν. τὸ τοῦ αἰτίου δὲ οὐκ εὔθύς, ἀλλὰ τὸ αἰτιατὸν συμπαρίστησιν. ἀρχτοῦ δὲ καὶ αἰτιατοῦ τὴν κατ' ἐπινοίαν διαφορὰν τῷ προηγουμένῳ τῆς σχέσεως θεωροίημεν ἄν.

3 Σιμπλίκιος δὲ τὸ μὲν αἴτιον προϋπάρχειν, τὴν δὲ ἀρχὴν συνυπάρχειν λέγων οὐ πάνυ τοι ἔοικεν ἐπιστήσας τοῖς περὶ τῶν αἰτίων λόγοις Ἀριστοτέλους. 5 πᾶν γάρ τοι αἴτιον τοῦ αἰτιατοῦ προϋπάρχει. τούτων δὲ τὰ μὲν ἐνυπάρχειν ὡς ἡ ὅλη καὶ τὸ εἶδος, τὰ δὲ οὖ, ὡς τὸ οὐθὲν ἡ κίνησις καὶ τὸ τέλος. ἀλλ' οὐ κατὰ τὸ αὐτό· ἀλλ' ἢ μὲν αἴτια, πρότερα· ἢ δὲ ἐντελεχείᾳ ἥδη μέρη τοῦ συνθέτου τυγχάνει ὅντα, ἐνυπάρχειν. ταῦτα δὲ τοῦτο καὶ περὶ τῶν ἀρχῶν φαμεν· δτι αἱ μὲν ἐνυπάρχουσιν, αἱ δὲ οὖ. καὶ τοῦτο σαφῶς οὕτω καὶ Ἀριστοτέλης 10 λέγων ἐν τῷ αὐτῷ Σιμπλίκιον διμως λανθάνει. οὐδὲν οὖν κωλύει, μὴ δτι ἀν λάβοι τις ὡς ἀρχὴν τὸ αὐτό καὶ ὡς πρῶτον, ἢ ταῦτον ἐστι τῷ αἰτίῳ.

5, 1 "Οτι ἐκ τοῦ ἐναντίου καθ' αὐτὸν τὸ ἐναντίον οὐ γίνεται. ἐναντία γάρ τὰ μάλιστα διεστῶτα. τὸ δὲ ἐκ τινος γίνεσθαι τι οὐ τῶν διεστώτων, ἀλλὰ τῶν συνιόντων ἐστιν. οὐκ ἄρα τὸ ἐναντίον ἐκ τοῦ ἐναντίου. ἔτι ἀδύνατον ἐν τῷ 15 αὐτῷ δύο εἶδη εἶναι.

2 'Αλλὰ μὴν τὸ ἐκ τινος γινόμενόν τι ὡς ἔξ εἶδους δύο ἐν τῷ αὐτῷ τίθησιν εἶδη. οὐκ ἄρα τὸ ἐναντίον ἐκ τοῦ ἐναντίου καθ' αὐτὸν ἐσται. ἐσται τοίνυν ἐκ τοῦ ἐναντίου τὸ ἐναντίον ἢ μὴ τοιοῦτον. οἶον τὸ μέλα ἐκ τοῦ λευκοῦ ἢ μὴ λευκοῦ, καὶ ἀνάπτατιν. 20

6, 1 "Οτι οἱ λέγοντες τὴν θάλασσαν ὕδωρ ἀμαρτάνουσι. τὸ γάρ ὕδωρ ἐστὶ Η 141^v ψυχρὸν καὶ ὑγρόν, ἐκείνη δὲ θερμὴ καὶ ξηρά.

2 Καλοῦμεν δὲ αὐτὴν θάλασσαν καὶ ὑπόστασιν τοῦ ὕδατος, ἥτις ἐκ τοῦ ὑγροῦ καὶ ψυχροῦ καὶ γλυκέος καταλείπεται, τοῦ ἥλιου ἢ τοῦ πυρὸς ἀνιμωμένου δηλονότι. μόνον δὲ τῇ συστάσει ἐστὶν ὑγρά, καὶ δτι ὑπείκει. 25

7, 1 "Οτι διχῶς θεωρεῖται τὸ δίκαιον κατὰ γεωμετρικὴν ἀναλογίαν καὶ κατ' ἀριθμητικήν.

2 Καὶ κατὰ μὲν γεωμετρικὴν διανεμητικὸν λέγεται περὶ τὰ πρόσωπα, ἀτινα ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἐπραξαν εὖ, οἱ μὲν κατὰ τὸ πλέον, οἱ δὲ κατὰ τὸ ἔλαττον. ἐκαστοι γάρ πρὸς τὰς πράξεις αὐτῶν λαμβάνουσιν. κατὰ δὲ τὴν 30 ἀριθμητικὴν λέγεται ἐπανορθωτικόν, καὶ θεωρεῖται κατὰ πάντα ἡ ἴσοτης ἐν αὐτῷ. γίνεται δὲ περὶ τὰ συμβόλαια καὶ τὰ συναλλάγματα. ἐν οἷς θεωρεῖται κατὰ πάντα ἡ ἴσοτης.

3 'Ως οὖν τὸ δίκαιον θεωρεῖται διχῶς, οὕτω καὶ ἡ ἴσοτης. ἢ μὲν γάρ κατὰ πάντα ἔξισάζει, ἢ δὲ οὖ. ὡς ἡ μὲν ἔξισάζουσα ἐν τῇ τῶν ὅντων φύσει οὐχ 35 εὔρηται, τῶν συνθετῶν δηλονότι, δτι μὴ ἐν τῷ Χριστῷ μόνον, ὡς οἱ θεολόγοι φασίν. οὐ γάρ οἶον τε τὴν ζωὴν ἢ τὴν ψυχὴν μένειν ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, εἰ κατὰ πάντα εἴη ὁ ἴσασμὸς τῶν στοιχείων ἴσος. ἀνάγκη γάρ πλεονάζειν τὸ θερμὸν καὶ τὸ ύγρὸν τῶν διλλων. δι' ἀ καὶ τὸ ζῆν φυλάττεται. καὶ τοῦτο μὲν ἐν πᾶσιν, διμως δὲ ἀνὰ μέρος. οἱ μὲν τῶν ἀνθρώπων μελαγχολικώτεροι τῶν 40 διλλων εἰσίν, οἱ δὲ φλεγματικώτεροι. καὶ ἐπὶ τῶν διλλων ὠσαύτως.

THEODORI GAZAE
ORATIONES.

Die nachfolgenden Reden, die Theodoros Gaze als Professor und Rektor der Universität Ferrara zwischen 1440 und 1450 gehalten hat, haben Bedeutung für die Geschichte dieser Universität wie für den Humanismus in Italien. Akademische Gepflogenheiten und Einrichtungen, einzelne Persönlichkeiten, wie vor allem der Protektor der Universität, der Fürst Lionello d'Este († 1450), nicht minder aber die geistige Einstellung der Zeit und des Ortes treten uns lebensnah entgegen.

In der ersten, der Antrittsrede zu Ferrara, spricht Gaze über den ideellen und praktischen Wert der griechischen Sprache und Literatur. Es spiegelt sich die humanistische Gesamtauffassung wieder, auch die einseitige Meinung über den bisher verschütteten Aristoteles, wobei Gaze allerdings von der umfassenden Tätigkeit der mittelalterlichen Übersetzer nichts wußte und auch noch nichts von den recht derben Angriffen geahnt hat, denen nachher seine eigene Aristoteles-Übersetzung ausgesetzt sein sollte. Belege für die Bedeutung des Griechischen sind die bekannten, von den Humanisten herangezogenen antiken Zeugnisse. Es erklingen hier aber auch Namen von Zeitgenossen: Vittorino da Feltre, Johannes Aurispa, Guarino von Verona. Anziehend ist, was Gaze von der Sorge des Fürsten Lionello um die Universität zu sagen weiß, über die von ihm ausgehende Auswahl tüchtiger Lehrkräfte wie über seine Fürsorge für die Studierenden.

Die zweite Rede hat Gaze beim Antritt des Rektorats und die dritte bei der Abgabe des Amtes gehalten. Er befürchtete, daß er als geborener Grieche im Lateinischen keine Gewandtheit besitze. Seine Worte bezeugen jedoch, daß er bis auf einzelne Härten sich die fremde Sprache doch sehr zu eigen gemacht hat. An Mißlichkeiten hat es ihm während seiner Amtszeit nicht gefehlt. Übeltaten waren in studentischen Kreisen vorgekommen, gegen die er hatte einschreiten müssen. Daß er trotzdem beliebt gewesen war, zeigt die Rede seines Schülers Ludovicus Carbo, der wohl mit etwas Übertreibung sagt, daß alle es am liebsten gesehen hätten, wenn Gaze ständiger Rektor wäre.¹

¹ Auf diesen Ausspruch macht A. Gercke, Theodoros Gaze, S. 23 n. 2 aufmerksam. fol. 48^v (Theodorus Thessalonicensis), cuius tanta fuit et virtus et humanitas, ut eum omnes rectorem perpetuum exoptarent. Die Rede findet sich im Cod. Vat. lat. 8761, fol. 37—49^v.

Die vierte Rede galt der Einführung eines neuen Rektors, nicht des unmittelbaren Nachfolgers Gazes', dem Michael Panormitanus, eines Mediziners.

Auf die Reden Gazes' hat erstmals A. Gercke aufmerksam gemacht und davon kürzere, zum Teil recht willkürliche Auszüge veröffentlicht. Die dritte (in deponendo insigne rectoratus) liegt bei ihm vollständig vor.¹ Ich gebe die vier Reden hier in ihrem ganzen Umfang. Die handschriftliche Überlieferung bietet Cod. Vat. 8761 (Cod. chart., 14,3 × 19 cm, 174 fol. XV vel XVI saec. = B). Die Überschrift der dritten Rede gibt daselbst zu Theodori . . . oratio den schmückenden Zusatz: *Viri in omni litterarum genere doctissimi*, die der vierten Rede: *Oratoris eloquentissimi, philosophi nobilissimi atque integerrimi et trium linguarum pariter doctissimi*. Offensichtliche Fehler der Handschrift verbesserte ich ohne weitere Anmerkung. Die oft sehr willkürliche Rechtschreibung habe ich unter Belassung einiger Eigentümlichkeiten (*benvolentia, intelligo, vendicare u. a.*) vereinheitlicht (so stets *tamquam* anstatt *tanquam* u. ä.).

¹ A. Gercke, Theodoros Gazes. Festschrift. Greifswald 1903, S. 3—10.

Graeci Thessalonicensis

Oratio de Litteris Graecis.

Dum conventum vestrum intueor, patres doctissimi studiosissimique 1.
 5 adolescentes, vosque partim honoris, partim audiendi mei causa hunc
 in locum tam frequentes convenisse considero, meoque ad hanc floren-
 tissimam ac praeclarissimam urbem adventu tantopere laetari video,
 primum quidem, ut verum ingenue profitear, mihi ipsi non mediocriter
 gaudeo, deinde vestram, patres amplissimi, humanitatem singularem-
 10 que erga me benvolentiam toto, ut dicitur, pectore complector, postremo
 studium vestrum, optimi adolescentes, maiorem in modum etiam atque
 etiam probo. Quamobrem, patres amplissimi, ingentes, ut debeo,
 vobis gratias ago, qui nullis meis erga vos meritis, vestra solum virtute B 50^v
 incredibili me benvolentia atque honore prosecuti estis. Vobis autem,
 15 studiosissimi adolescentes, ut iam omnem meam ad vos orationem
 convertam, officium, quod iam pridem debeo, in dies, ut potero, ex-
 solvam.

Nunc vero ea, quae vobis plurimum profutura existimo, eo libentius 2.
 exponam, quo vos mihi attentiores atque ad audiendum paratiores
 20 adesse video. Nunc enim vestram, quam tamen iam pridem coniectura
 facile assequebar, manifestissime perspicio voluntatem. Quo fit, ut iam
 vos magnopere diligam atque aliquid eorum praeterire, quae pro
 studiorum vestrorum utilitate dicere aut facere possim, nefas esse
 ducam. Cum igitur tam benivolo erga vos animo sim, adolescentes
 25 optimi, non dubito, quin ea, quae vobis explicare statim aggrediar,
 libenter audiatis et audita diligenter perficiatis. Omnes enim, qui rebus
 suis bene consulere student, libenter illorum orationem audire solent,
 qui eos ad utilitatem vel honestatem aliquam cum benvolentia hor- B 51
 tantur.

30 Agitur enim de litteris graecis, optimi adolescentes, quarum usum, 3.
 utilitatem gloriampque totius antiquitatis memoria maxime declarat.
 Nemo enim est adeo litterarum expers, adeo ab humanitate alienus,
 qui Romanos, maiores vestros, graecis litteris non secus ac suis usos
 esse ignoret, quippe qui scholas graecas in urbe plurimas habuerint,
 35 comicisque et tragicis Graecorum scaenis frequenter sint delectati, postre-
 mo non solum aliorum grecce scripta intelligere, verum etiam ipsi

quicquid vellent, graecis litteris mandare voluerint. Omnino, si quis romanos reges, imperatores, oratores, denique omnes, qui auctoritate aliqua fuerunt, recensere ab urbe condita velit, nullum eorum graecarum litterarum expertem fuisse, sed potius perfecte eas tenuisse reperiet. Quod minus mirum nobis videri debet, qui barbaros quoque multos 5 eas egregie didicisse ex litterarum monumentis cognovimus, quamquam B 51^v id eo rarius fecerunt, quo ab iis magis alieni sunt. Romani autem suo iure se eas accipere ac possidere putantes numquam ab eis destiterunt. Et recte quidem; non enim Romanis graecae litterae alienae erant, a quibus fere omnia latinae litteraturae ac disciplinae scripta non 10 modo carptim accepta, verum et plerumque ordine translata videntur. Quod studium posteri longa successione sequentes usque ad ultimum tempus imperii diligentissime observaverunt. Omnes praeterea Graecorum coloniae, quae olim multae in Italia fuerunt, linguam patriam diu accuratissimeque custodiverunt. Itaque pars magna Italiae Magna 15 Graecia est appellata. Pythagoras, Archyta, plerique alii nobiles philosophi, qui latinam linguam non noverunt, Itali certe fuerunt. Hunc tamen tam frequentem litterarum graecarum usum fortuna primum, quae mutationibus rerum gaudet, prohibere ac paulatim auferre coepit, hominum deinde negligentia accedens penitus delevit. Qua in re vel 20

B 52 maxime quivis intelligere potest, quam sit hoc litterarum genus latinae disciplinae familiare atque coniunctum. Etenim tamdiu graecae litterae in Italia sunt conservatae, quamdiu in ea latina elegantia viguit. Cum vero haec deserit coepit, litterae quoque graecae simul neglectae sunt, amboque praeclera haec studia multos iam per annos tamquam 25 duo clarissima lumina sunt extincta.

4. Nunc vero, qui suam operam ac studium ad recuperandas latinas litteras et in lucem revocandas statuerunt, cum id se sine graecis litteris efficere posse non viderent, hisce primum dare operam voluerunt atque a laribus, ut Graeci aiunt, incipiendum putaverunt. Qui quantum 30 profecerint, quantumque suis hominibus profuerint, nemo est, qui ignoret. Quare vos quoque, optimi ac studiosissimi adolescentes, qui superiorum hominum negligentiam accusantes praesentium diligentiam laudatis, omnem vestram operam ac studium ad bonarum litterarum recuperationem conferre debetis. Non enim ad res quasdam humiles 35 B 52^v atque abiectas nati estis, sed potius ad magnas atque egregias res gerendas praestanti vos ingenio natura finxit, ut vobis, patriae ac civibus vestris utilitati ornamentoque essetis, ut bonis artibus atque egregiis facinoribus vobis laudem atque gloriam compararetis. Res autem, quae ad eiusmodi finem magis pertineat quam bonarum studium 40 litterarum, nulla profecto esse potest.

30 atque a laribus . . . putaverunt B add. in marg.

Quod cum ita sit, efficitur, ut litterae graecae quam maxime 5. sint vobis necessariae. Sunt enim adeo utiles, ut frustra quispiam latinis operam dare videatur, nisi graecis quoque, a quibus hae emanaverunt, incumbere atque inservire velit. Qui enim graecas litteras 5 neglexerit, is eo omni adiumento, quod ad suas litteras addiscendas, conservandas amplificandasque maiores vestri e graeco fonte haurire solebant, omnino carebit. Quod apertissime illorum maxime ignorantia ostendit, quos hoc in loco nominare non est necesse, qui cum graecam linguam ac disciplinam neglexerint, non solum aliquid egregii ipsi B 53 10 conficere, sed ne antiquorum quidem scripta intelligere potuerunt. Ita nullas litteras assequi possunt, qui graecas non sequuntur. Mercurium Aegyptii dupli simulacro designare solebant, iuvene scilicet apud senem collocato. Oratio latina, nisi graecae coniungatur, pulchra atque absoluta simul esse nullo pacto poterit. Unde M. Tullius, linguae 15 vestrae facile princeps, non ante ad forum accessisse dicitur, quam Athenis orationem latinam litteris atticis struxisset, seque ad rem publicam gerendam multo ante paravisset. Qui et ad Ciceronem filium scribens se ad suam utilitatem semper cum graecis latina coniunxisse ingenuo profitetur, eumque, ut idem faciat, magnopere hortatur.

20 Neque vero in his solum, sed ceteris etiam in rebus amplissimum 6. ex graeca disciplina fructum capere poteritis. Est enim, adolescentes optimi, est tanta graecarum litterarum utilitas, ut si quis res Romano-rum diligenter perspexerit, facile intelligat, quod nisi disciplina in- B 53^v stitutioque optima fuisse, ne illa quidem, quae peregerunt, praeclara 25 esse potuissent. Nam ut senatum, forum, iudicia omittam, sive rem militarem considerare voluerimus, M. Brutum, C. Caesarem, L. Lucullum innumerabilesque alios admirabimur, qui ita graecas litteras tenuerunt, ut non facile iudicari possit, in utra tandem lingua fuerint eloquentiores, sive pacem illam diuturnam et confirmationem rerum omnium populi 30 Romani cogitaverimus, Numam Pompilium, quem discipulum Pythagorae Samii vel potius Italici philosophi fuisse plerique historici graviores asserunt, omnia ferme Graecorum exemplo constituisse reperiemus, sive aliquam antiquitatis partem animadverterimus, nusquam graecas litteras abfuisse intelligemus. Quibus ex rebus illud quoque verissime 35 vobis affirmare possum nullam neque tantam neque tam variam rem esse, ad quam vel cognoscendam vel adipiscendam litterae graecae B 54 non sint magnam utilitatem allatura.

Quamobrem, optimi adolescentes, vos etiam atque etiam hortor, 7. ut ad eas litteras addiscendas omnem operam ac diligentiam adhibeatis, 40 ut simul ex eis fructum, quem diximus, capere possitis. Proponite, quaeso, vobis maiores vestros, viros clarissimos imitandos, qui propter summam graecarum litterarum eruditionem viri doctissimi atque eloquentissimi evaserunt, et imprimis M. Tullium, qui supra ceteros alios

auctores Demosthenem ac Platonem lectitare semper est solitus, ut pares Demosthenis Philippicis orationes reddere et dialogos Platonis latine effingere posset, deinde M. Brutum, qui graecas epistolas ita eloquenter a se scriptas reliquit, ut eas Graeci in hunc usque diem tamquam optimi generis epistolarum exemplum consideraverint, tum 5

B 54^v L. Lucullum et postea Albinum, qui historias graece elegantissime scripserat, praeterea vestrorum poëtarum principem Vergilium, qui paene totus Homerica illa divinitate est factus, denique innumerabiles alios, quos percensere longum esset. Quos, quaeso, dies ac noctes vobis ante oculos ponite, cum praesertim haec una sit vera ratio, qua vestras 10 litteras superiorum hominum incuria ac negligentia penitus amissas primum recuperare, deinde servare, postremo etiam amplificare possitis.

8. Fuerunt complures, qui, quamvis multos per annos aliis in rebus elaboravissent, nihil tamen aut certe parum sibi, patriae civibusque suis prodesse potuerunt. Vos autem, si hisce litteris dignam operam 15 praestiteritis, vobis vestrisque omnibus permaxime utiles esse poteritis. Victorinus Feltensis, ne longius exempla petantur, aetatis nostrae vir optimus idemque doctissimus fuit. Qui quoniam, quandiu vixit, latinis cum graecis litteras coniungendo quam plurimis profuit, nunc B 55 non solum propter virtutem beatus, sed restituendae quoque latinae 20 linguae imprimis adiutor et auctor habetur. Hi etiam viri clarissimi Johannes Aurispa et Guarinus Veronensis, quoniam idem magna cum diligentia iam diu fecerunt hodieque facere non cessant, profecto in hoc genere laudis nullo sunt inferiores. Denique alii, qui bonis litteris faverint, graecis id potissimum litteris assecuti <sunt>. Quo circa, quem- 25 admodum latinis, ita et graecis litteris pariter inserviendum est.

9. Quod si quis utriusque linguae operam dare non possit, Graecorum potius disciplinae se dedat, quod Romani non sine ratione fecisse traduntur. Nam ut alia pleraque, quae minus propria esse videntur, ita peregrina lingua in iuniori aetate melius faciliusque perdiscitur. 30 Quemadmodum enim in molliori cera signa, quae paulo obscuriora sunt, expressius imagines suas imprimant, ita in iuniorum animis alienae litterae firmius atque altius inhaerent. Quamobrem, studio- 35 sissimi adolescentes, ceteris aliis posthabitatis rebus nunc maxime graecis litteris incumbite atque auctore Horatio:

»nunc exemplaria graeca
nocturna versate manu, versate diurna«.
»Graii namque ingenium, Graii dedit ore rotundo
Musa loqui.«

10. Demosthenes varios orationis ductus vimque dicendi tantam vos 40 docebit, quantam nullus umquam orator post hominum memoriam

assequi potuit. Plato admirabilem dignitatem iucunditatemque orationis vobis ante oculos ponet. Homerus expressam poëticeae imitationem suavitatemque mirae cuidam magnitudini coniunctam et omnia dicendi genera, mores hominum rerumque naturas in illo vario ac pulcherrimo 5 carmine, quod ab omnibus tamquam divinum quoddam opus praedicatur, vobis apertissime ostendet. Aderunt praeterea vobis Aristotelis libri, viri in omni litterarum genere doctissimi, ita emendati atque B 56 incorrupti, ut ab illo scripti sunt, quorum puritate atque integritate non modo veram disciplinarum scientiam vobis comparare, sed alias 10 quoque multos iis omnibus difficultatibus atque erroribus, quibus interpretationes plenae sunt, facile liberare poteritis. Nemo vestrum, cum Aristotelem graece legerit, obscurum aut asperum, sed clarum potius ac lenem esse dicet, barbarumque illum interpretem, qui graecae pariter ac latinae linguae ignarus fuit, non traduxisse Aristotelem, 15 sed potius invertisse ac confudisse cognoscet. Quid de Xenophonte Socratico dicam, cuius libros M. Cato apud Ciceronem propter summam illorum utilitatem Laelium Scipionemque diligenter legere hortatur? Quid de ceteris quoque graecis auctoribus loquar? Dies me certe deficiet, si poëtas, oratores, historicos, philosophos aliosque permultos 20 scriptores enumeravero, ex quibus omnibus legendis non mediocrem B 56^v utilitatem cum ad res privatas tum ad publicas et in bello et in pace consequi possumus. Huic vero tantae graecarum litterarum utilitati coniuncta est tanta honestas, tanta gloria ac laus, ut ad earum studium omnes magnopere invitari debeant. Non minus enim quam ipsa virtus 25 ab iis rebus, quae plus utilitatis quam honestatis habeant, differre videtur, quippe cum mortales hac una potissimum re gloriam consequi et immortales effici possint. L. Lucullus non tam gloriari solebat, quod res contra Mithridatem maximas gessisset, quam quod graeca lingua historiam conscripsisset. Nec tam doluit triumpho ei aliquando per- 30 negato, quam gavisus est disputationibus, quas crebro cum Graecis habere consuevit. Crassus etiam, vir eloquentissimus, non e divitiis, quas possidebat, sed e defensionibus, quas graecis latinisque litteris fretus assidue suscipiebat, gloriam quaesivit. Nam pecunia quidem B 57 opinione iniuriae haud facile diu carere potest. Quod Crassoque conti- 35 gisse dicitur. Bonarum verum artium studia non minus auctoritatis ac gloriae quam utilitatis veris possessoribus comparant.

Sed forsitan dixerit quispiam vestrum, adolescentes optimi, haec 11. quidem, ut dixi, ita se habere, rem tamen ipsam difficilem esse. Ego autem, si res magnas facile ac sine ullo labore comparari posse viderem, 40 non sine ratione id a vobis in medium afferri crederem. Cum vero res nulla reperiri queat, quam sine aliquo impenso labore consequi adipiscique possimus, is mihi omni prorsus ratione carere videtur, qui laboris evitandi causa negligat rem tam utilem tamque honestam.

Natura rerum humanarum haec est, ut quanto maiores, honestiores utilioresque sunt, tanto plus difficultatis habeant. Non tamen propterea labores erunt fugiendi. Nam si magnarum rerum causa labores suscipere recusaverimus, non solum parum prudentes et imperiti iudicabimur, sed ne vitam quidem poterimus conservare. Quae enim minora sunt, nisi a maioribus et regantur et sustineantur, facile amitti possunt, quod ex iis maxime intelligi potest, qui civitatibus per negligentiam amissis perierunt. Quare non, quia difficiles sunt, res utiles atque honestas negligere, sed potius, ut fructum ex eis consequamur, eniti atque contendere debemus. Neque enim Solon Atheniensis nec Lycurgus 10 Lacedaemonius, qui sanctissimas suis civibus leges condiderunt, nec Plato, quem omnes Graeci Latinique maxime praedicant, nec alii permulti in Aegyptum proficiisci destituerunt, quia terra marique labores plurimas ac pericula essent adituri. Neque Romani Athenas frequenter petere neglexerunt, ne graecarum litterarum causa labores capesserent. 15 Immo vero omnes labores ac molestias ferendas putaverunt, ut viri clarissimi evaderent et aliquando litterato otio fruerentur. Non enim inanis labor est existimandus, qui pro futura gloria suscipitur. Labores Herculem deum effecerunt, labores Numam Pompilium e curribus Sabinis in regiam populi Romani sedem evexerunt. Denique permulti alii vigi- 20 lando, laborando et praeclarissimas res gerendo in deorum numerum sunt relati, quorum omnium in promptu illa est ratio, quam Hesiodus sapientissime simul ac verissime scriptam reliquit:

»ἀρετῆς γὰρ ἴδρωτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν.«

12. Neque tamen res tam difficultis est, studiosissimi adolescentes, quam 25 vobis fortasse videtur. Nam, per Deum immortalem, quae tanta in eis litteris addiscendis difficultas inesse potest? Praesertim Latinis, quorum litterae tantam cum graecis similitudinem habent? Scythis forsitan et aliis quibusvis barbaris hoc studium difficile esse potest, quibuscum nihil nobis praeter hominis figuram commune est. Vobis 30 B 58^v autem, qui ad omnis generis humanitatem atque elegantiam nati esse videmini, difficile esse quid potest? An forte ignoratis M. Catonem graecas in senectute litteras didicisse? Quod si senex et in republica gerenda occupatus id potuit, adolescens, qui reipublicae ac familiaris gubernandae omnino liber esse consuevit et ingenio ac memoria senibus 35 longe praestat, non id multo melius ac facilius poterit?
13. Accedunt ad haec cum mira quaedam temporibus oportunitas, tum loci ipsius non mediocris commoditas, quo melius ac liberius studiis vestris inservire possitis. Non enim, quod absit, quia bello patria prematur et liberalium artium praceptoribus careat, necesse habetis 40 alia loca, alios quaerere praceptores. Divus enim Leonellus, principum

24 Hesiod. "Ἐργα καὶ ἡμέραι 291.

aetatis nostrae omnium facile princeps liberalium artium ac disciplinarum, collegia vobis domi instituit. Doctores in omni litterarum genere praestantes undique conquiri fecit civitatemque vestram rebus magnifice B 59 adornavit. Pacem, quae studiorum mater est atque alumna peperit, 5 aluit et in hodiernum usque diem conservavit. Cui profecto, si grati esse voletis, ob immortalia sua in vos beneficia, non modo fortunas vestras, verum etiam vitam ipsam debere non negabitis. Quamobrem, adolescentes optimi ac studiosissimi, ut orationi nostrae modum statuamus munusque, quod vobis polliciti sumus, absolvamus, vehementer 10 vos etiam atque etiam et hortor et rogo, ut haec studia, quae et cognitu satis facilia et imprimis utilissima ac praeclarissima sunt, tot simul commoditatibus oblatis animi ac spei pleni alacres suscipiatis eisque dies ac noctes incumbatis, neve committatis, ut cum omnia vobis abunde adsint, vosmet vobis per inertiam atque incuriam defecisse 15 videamini.

Theodori Graeci Thessalonicensis

B 60

De Rectoratu**Eucharistica Oratio.**

Cum mecum ipse cogitarem, illustris princeps et amplissima uni- 1.
 20 versitas ceterique viri clarissimi, quid apud vos dicere debeam huius gratia honoris, quo me hodierno die humanissime affecistis, venit mihi in mentem Themistocles ille Atheniensis, qui, cum apud Persas esset, nondum lingua illorum satis eruditus, rogatus ut persice oraret, recusans ignoscere inquit. Oratio namque persimilis est variae cuidam ac pulcher-
 25 rimae vesti, quae si tota dilatetur, ornatissima esse videtur, si constringatur, pulchritudo eius patere non potest. Etenim recte ille ac pulchre id oratione asseruisse videtur. Nam ipsae orationis inventae sententiae quaevis aptae gravesque sint, tamen, nisi plene pronuntientur electisque vocabulis et congruis constructionibus non sine venustate
 30 ac lepore quodam explicitur, iejunam quandam, angustam penitusque B 60^v deformem orationem contexunt. Quamobrem etsi eiusmodi dictum Themistoclem magis deceat ut hominem paterna eloquentia praestantissimum, tamen eo magis mea id interesse arbitror, quod ego verba apud vos faciam, homines multo eloquentiores illis, qui Themistoclem
 35 audire desiderabant. Ego magnitudinem et elegantiam dicendi nec mea paterna lingua polliceri audeo. Non enim valeo tantum. Ob aetatem tamen satis iam longam assiduosque labores me quoque nonnihil

27 videtur] B corr. ex asseruit.